www.turkishstudies.net/social

Turkish Studies - Social Sciences

eISSN: 2667-5617

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY
Sponsored by IBU

İslam Medeniyetini Ortaya Çıkaran Felsefeye Kısa Bir Bakış

A Brief Overview Of Philosophy That Exposes The Islamic Civilization

Tacettin Gökhan Özçelik*

Abstract: The system of values, which ensures the existence of the individualliving in a certain environment, is integral with the societyto which he feels. The existence and self-realization of the individual has a different meaning than the awareness of his physical existence only. Thereason for this is that existence requires a civilization based on values. The emergence of civilization can only ocur with the emergence of a philosophical consciousness that it can define itself. The Islamic civilization, of which we are also involved, has exchanged culture and thought by conquering other civilizations through conquests since the period when Islam first appeared. As a result of the translation activity that gained momentum during the Abbasid period, many thought movements from the West and the East were included in the body of civilization to shape Islamic philosophy and thought life. During the rise of Islamic civilization, important Works were created and influenced the medieval western philosophy and shaping of the mindset. It is seen that the philosophy concept that we live in has gained meaning withth ephilosophy of Ancient Greeceand Western philosophy and theorists after the Enlightenment. However, this understanding us, "Did the societies believed in their Eastern discourse have any influence and contribution to the world of thought and philosophy in the universe they live in? Depending on this issue, has the Islamic mind showed a metaphysical approach, which has always been a backstage in the life and world civilization, which has been struggling with the pioneer, from the time when it emerged?" He dispatches his questions to think. The purpose of this study is toprovide a brief overview of the foundations of Islamic philosophy by giving a brief overview of the Muslim philosophical past of the East in order to find answers to the above-mentioned questions.

StructuredAbstract: Man carries out his activities, which he considers meaningful in the society he lives in, within the understanding of civilization of his society. Because the existence of the individual presents an ethical, aesthetic and metaphysical understanding, integrity with the society to which he feels belong. The concept we call existence is established with the values that ocur along wit hall the sephenomena. The existence and self-realization of humanmeans is different from mere survival. This is because existence requires a civilization built on values. For this very reason, there is an indispensable relationship between civilization and philosophy. What we mean here is that a civilization can create a philosophical consciousness that can define itself regardless of thecivilization. Through this conceptualization, the understanding of civilization that belongs to a certain society can emerge and by giving dynamism to the society it belongs to, it can create a legacy that it can transfer to living and future societies. Societies that

*Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Asst. Prof. Dr. Nisantasi University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration

ORCID0000-0002-0161-9230

gokhan.ozcelik@nisantasi.edu.tr

Cite as/ Atıf: Özçelik, T.G. (2020). İslam medeniyetini ortaya çıkaran felsefeye kısa bir bakış. *Turkish Studies-Social*, *15*(6), 3089-3100. https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.42881

Received/Geliş: 13 April/Nisan 2020 *Checked by plagiarism software*

Accepted/Kabul: 20 October/Ekim 2020 **Published/Yayın:** 27 October/Ekim 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey CC BY-NC 4.0

realize this can make their own criticism, integrate over their values, and transform the irindividual existence in to social existence. The civilization of societies that have formed their philosophical thoughts and made them a systematic set of rules can be considered a philosophized civilization. Thanks to this structure that has been created, societies that have turned into civilizations can overcome crises and exhibit social peace.

When we look at Islamic societies, religion was influential on philosophical thought, and societies that adopted Islam as the first to adopt Islam could not keep them selvesa way from this influence. In addition, regardless of its emergence and development, philosophy is a human product and the philosopher who put forward the philosophical thought is influenced by the mentality of the environment in which he lives. Here lies the basis of the school differences and nuances that the concept of philosophy has. Within the Islamic civilization, the intellectual products of the intellectuals belonging to different societies were not sufficient to eliminate the differences of the cultures they belong to, and since societies cannot be united in the same pot, Arab, Persian and Turkish attitudes have been different in the face of a phenomenon encountered.

Islamic civilization faced different civilizations through conquests, and the exchange of culture and thought that started in time led to a wide translation activity in the Abbasid period. This enabled the great intellectual movements of the Eastern (Indian and Iranian) worlds, mostly from the West, to the Islamic world. Between the ninth and twelfth centuries, Islamic philosophy produced its main works, played a carrier role between Ancient Greek philosophy and European philosophy, was born with Greek (partly Indo-Iranian) influences, and influenced medieval Western philosophy. For this reason, it would not be wrong to see Islamic philosophy as a link in the history of Western philosophy to a certain extent. Islamic societies made efforts to get more detailed in formation about new ideas and thoughts by translating many Greek boks into Arabic towards the end of the second century of the Hijri. When we associate the origin of Islamic philosophy with the emergence of the translation movement, the products that started in the seventh century and emerged in Islamic societies until the end of the twelfth century, adding their unique merits and qualities to the intellectual and philosophical structure created be fore them, is a we can define it as philosophy.

As Islamic societies began to lose their pioneering position and dynamism in terms of civilization and philosophy after Ghazali between the eighth and eleventh centuries, they beganto fall into the back ground in both positive sciences and philosophy. An approach that can be described as the post-Gazali imitationera has emerged, and the products given are simply the repetition of the past. In the emergence of this structure, Ghazali's rejection of the understanding of philosophy made in the period before him emerges as a strong reason. In addition, a feature of the period in question emerges as the support of sectism with the approaches of Ghazali with in the idea of Sufism. On the basis of Sufism thought, people moved away from world affairs and turned to the here after, the concept of knowledge has been reduced to the concept of introversion and inspiration, as shown by Gazali, rather than questioning by defining it as a phenomenon that can be reached by the human mind after this period. With the dominance of fatalistic thinking in this mindset, the cause and effect relationship, which is the basis of positive science, has been rejected.

As a result of the progressive understanding of history, the civilization, which is at the top at the end of history, can rewrite history with an orientalist perspective and finds the power to rejectal lunderstanding of knowledge outside of itself. As stated by Samuel Huntington in his "The Clash of Civilizations", one of the civilizations that can challenge the Western civilization, which is the dominant civilization in the world, is Islamic Civilization. However, the current philosophical approach in Islamic civilization and the scientific thinking that emerged as a result of it is open to debate to what extent this challenge can be fulfilled.

In th elight of these basic thoughts and questions, it can be claimed that it is the Eastern Civilization's turn to seize the civilizational Pioneer positiona ccording to the progressive understanding of history. However, first of all, it is considered that the Eastern Islamic Society, which has the potential and willingness to become a pioneer, should integrate the knowledge and thinking structures it needs without making marginalization from all of the world's information basins. When we examine the rise of the Islamic Civilization andt he Western Civilization, we witness the emergence of the idea of free philosophy and the emergence of scientific thought and that this structure has raised civilizations. What is important at this point is that the societies in the world perceive the understanding of progress as a whole and learn to share the obtained civilization as a whole.

Keywords: Political Science, Civilization, Philosophy, Islamic philosophy, Philosophic translation movement.

Öz: Belirli bir çevre içerisinde yaşayan bireyin varoluşunu sağlayan değerler sistemi kendini ait hissettiği toplumla bütünlük arz etmektedir. Bireyin varoluşu ve kendini gerçekleştirmesi sadece fiziksel varlığının farkındalığından daha derin bir anlam taşımaktadır. Bunun sebebi var olmanın değerler üzerine kurulu bir medeniyeti gerektirmesidir. Medeniyetin ortaya çıkması da ancak kendisini tanımlayabileceği felsefî bir bilincin ortaya çıkmasıyla gerçekleşebilmektedir. Bizlerin de içinde yer aldığımız İslam Medeniyeti, İslamiyet'in ilk olarak ortaya çıktığı dönemden itibaren fetihler yoluyla diğer medeniyetlerle karşılaşarak kültür ve düşünce alışverişini gerçekleştirmiştir. Abbasiler döneminde hız kazanan tercüme faaliyeti neticesinde, Batı'dan ve Doğu'dan birçok düşünce hareketi, İslam felsefe ve düşün hayatını şekillendirmek üzere medeniyetin bünyesine dahil edilmiştir. İslam medeniyetinin yükseliş döneminde önemli eserler ortaya çıkartılarak, Ortaçağ Batı felsefesi ve düşünce yapısının şekillenmesini etkilemiştir. İçinde yaşadığımız dönemde ise felsefe kavramı Antik Yunan felsefesi ile Aydınlanma sonrası Batı felsefesi ve kuramcıları ile anlam kazandığı görülmektedir. Ancak bu anlayış bizleri, "Doğulu söylemine inandırılmış olan toplumların, içinde yaşadığı evrenin düşün ve felsefe dünyasına etkisi ve katkısı olmamış mıdır? Bu konuya bağımlı olarak, İslami düşünce ortaya çıktığı zamandan günümüze düşün hayatında ve dünya medeniyetinde hep geri planda hareket ederek öncüyle mücadele veren bir artçı konumunda, aklı geri plana atan bir metafizik yaklaşım mı göstermiştir?" sorularını düşünmeye sevk etmektedir. Bu sorular kapsamında yapılan çalışmanın amacı, yukarıda belirtilen sorulara cevap bulmak için Doğu'nun Müslüman felsefi geçmişine kısa bir bakış yaparak, İslam felsefesinin temellerine kısa bir girizgah sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Medeniyet, Felsefe, İslam felsefesi, Felsefi çeviri hareketi.

Giriş

Tarih sahnesinde yer alan her medeniyet varlığını hissettirdiği tarihi süreç içerisinde, belirli bir mekân ve zaman içinde doğmuş, gelişmiş ve diğer medeniyetleri etkiledikten sonra yok olmuştur. Ancak sahip olduğu özellikler etkilediği diğer medeniyetler içinde yaşamaya, var olmaya devam etmiştir (Koç, 2011: 106-107). Medeniyet kelimesinin günümüzdeki anlamını incelediğimizde üç ayrı manada kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, günlük dilde kullanılan, medeni insanın sahip olması gereken değerler üzerinde normlar bütünü olarak ortaya çıkmakta ve diğer bireylere karşı kibar ve nazik davranışlarını bireyin kendisinin kritik etme kabiliyeti anlamına gelmektedir. İkincisi kendisini gelişmiş olarak kabul eden bir toplumla, gelişmemiş olarak tanımladığı toplum arasında ortaya çıkan ayırıcı özelliklerdir. Son olarak da aynı özelliklere sahip toplumsal gruplar veya bunların bütünü medeniyet olarak tanımlanabilmektedir. Örneğin, Batı toplumlarında medeniyet kelimesiyle, sahip olduğu teknik ve bu tekniğin kullanım şekli, sahip olduğu bilimsel bilgi ve dünya görüşü, ortaya çıkardığı kurumlar, değerleri ifade etmektedir (Yazıcıoğlu, 2013: 3).

İnsan içinde yaşadığı toplum içerisinde anlamlı olarak kabul ettiği faaliyetlerini ait olduğu toplumun medeniyet anlayışı içinde gerçekleştirir. Çünkü bireyin varoluşu bir etik, estetik ve metafizik kavrayış, kendini ait hissettiği toplumla bütünlük arz etmektedir. Varoluş dediğimiz kavram bütün bu olguların beraberinde oluşan değerlerle kurulur. İnsanın var olması ve kendini gerçekleştirmesi salt hayatta kalmaktan farklı bir anlam ifade eder. Bunun sebebi var olmanın değerler üzerine kurulu bir medeniyeti gerektirmesidir. İşte tam da bu sebeple medeniyet ile felsefe arasında vazgeçilmez bir ilişki bulunmaktadır. Burada kast edilen hangi medeniyet olursa olsun bir medeniyetin kendisini tanımlayabileceği felsefî bir bilinç oluşturabilmesidir. Bu kavramlaştırma yoluyla, belirli bir topluma ait olan medeniyet anlayışı ortaya çıkabilmekte ve ait olduğu topluma dinamizm kazandırarak, yaşayan ve kendisinden sonraki toplumlara aktarabileceği bir miras yaratabilmektedir. Bunu gerçekleştiren toplumlar kendi eleştirilerini yapabilmekte, değerleri üzerinden bütünleşebilmekte ve bireysel varoluşlarını toplumsal varoluşa dönüştürebilmektedirler. Felsefî düşüncelerini oluşturmuş ve sistematik bir kurallar bütünü haline getirmiş toplumların medeniyeti, felsefîleşmiş bir medeniyet kabul edilebilir. Yaratılan bu yapı sayesinde, medeniyet haline dönüşmüş toplumlar krizleri aşarak toplumsal barış içinde varoluş sergileyebilmektedir (Bayraktar, 2016: 24).

İçinde yer aldığımız İslam medeniyetinin ürünü olan İslam felsefesi isim ve içerik olarak çok farklı şekillerde açıklanabilmektedir:

- Kendisini İslam medeniyetini ortaya çıkartan esas tebaa olarak gören Arapların bakış açısıyla 'Arap Felsefesi',

- Muharririn ait olduğu tebaanın aidiyetine bakılmaksızın ortaya konan ürün Arapça yazılmış olduğu için 'Arapça Felsefe',

- İslam felsefesi açısından öncü olarak Arap toplumunun kabul edilmesi ön şartıyla, diğer tebaalara ait felsefecilerin dışarıda bırakılmaması amacıyla 'Arap İslam Felsefesi'

- Tebaa faktörünü göz ardı ederek, bütün Müslüman felsefecileri kapsayıcı şekilde meydana getirilen faaliyetin ismi olarak 'İslam Felsefesi',

- İslam'ın temeli olarak kabul edilen Kuran ve sünnet düşüncesinden ortaya çıkan esasları doğrulamayı esas kabul eden 'İslami Felsefe',

- Son olarak, dokuzuncu yüzyıldan itibaren etkili bir politik unsur olan Türklerin gözetiminde tekâmül eden tebaa olarak Türk felsefecilerin hâkim olduğu ve Türklerin İslam öncesi kültürleriyle de harmanlanmış olan 'Türk-İslam Felsefesi'.

İsim ve içeriğe dair çeşitlemelere yenilerini eklemek mümkün olsa da bütün bu alternatif adlandırmaların temelinde, oryantalist çalışmalarla gündeme gelen, İslam Medeniyeti mirasının nasıl okunması gerektiği sorusu yatmaktadır. Oryantalistlerin köken arayışı ve özgünlük temelli değerlendirmelerine İslam dünyasından verilen ve çoğunlukla savunmacı bir psikolojiyi yansıtan cevaplar, dönemin siyasi ve bilimsel koşulları uyarınca, kimi zaman milliyetçi söylemlerin, kimi zaman Batı ve modernite eleştirisi bağlamında İslami duyarlılıkların etkisinde şekillenmiştir (Kaya, 2013: 15-16).

İslam'da Felsefi Düşünce

İslam toplumlarında felsefi düşüncenin üzerinde din etkili olmuş, İslamiyet'i ilk olarak benimseyenler kadar en son sırada İslam'ı kabul eden toplumlar da kendilerini bu etkiden uzak tutamamışlardır. Ayrıca ortaya çıkışı ve gelişimi nasıl olursa olsun felsefe insan ürünüdür ve felsefi düşünceyi ortaya koyan felsefeci, yaşadığı çevrenin düşünce yapısından etkilenmektedir. Felsefe kavramının sahip olduğu ekol ayrılıklarının ve nüansların temeli burada yatmaktadır. İslam medeniyeti içinde, farklı toplumlara ait fikir insanlarının düşünsel ürünlerini medeniyetlerinin ortak dili olan Arapça olarak vermiş olmaları, ait oldukları kültürlerin farklarını ortadan kaldırmaya yeterli gelmemiş, toplumlar aynı potada birleştirilemediği için karşılaşılan bir olgu karşısında Arap'ın, Pers'in ve Türk'ün tavırları değişik olmuştur.

Nitekim Batı medeniyeti içinde aynı dil (Latince) ile eser üreten Descartes, Spinoza, Kant ve Hegel'in düşüncelerini bir ve eşit saymak, ya da onları aynı milletin kütüğüne kaydetmek mümkün değildir. Bu doğrultuda Doğu (İslâm) felsefecisi Kindî, Farabi, Suhreverdi, İbnRavend, İbnMeymun için de dil, bu fikir adamlarını aynı ekole sokma, aynı milletten sayma için sebep teşkil etmemiştir (Olguner, 1990: 190). Bu düşünce temelinde ifade edebiliriz ki İslam felsefesi şeklinde ifade edilen kavram aynı medeniyet içerisinde birbirini etkileyen Müslüman ve Müslüman olamayan toplumların ortak düşünce sistemi içerisinde ortaya koydukları çalışma ve yardımlaşmanın ortaya çıkardığı bir felsefedir. Bu ortak ürünü bütün olarak bir milletin tekeline vermek imkânı bulunmamaktadır. Ancak, bütünü tekelleştirmemek şartıyla İslam felsefesi içinde milli felsefelerden; İslami Arap, İslami Türk, İslami Pers… felsefelerinden bahsetmek mümkündür.

Hilmi Ziya Ülken'e göre de içinde yaşadığımız dönemde genel kabul gören bilimsel ortak dilin İngilizce olarak kabul edilmesi gibi, irdelenen dönemde ortaya çıkartılan eserlerin genel kabul görmesi için yazım dilinin Arapça olması, İslam medeniyetini Arap medeniyeti olarak kabul edilmesi için gerekçe oluşturmamaktadır. İslam'da yer alan ümmet ve ülkü anlayışı yönünden aynı

özelliklere sahip olduğu değerlendirilen İslam medeniyetinin, aslında bu medeniyete dahil olan her toplumsal yapıda değişik bir anlam ve kimliğe büründüğü görülmektedir. Bu durum ise biçim açısından İslam medeniyetini tek bir yapıya büründürürken, muhteva açısından birbirinden farklı görünüm ve veçheler ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bundan dolayıdır ki Arap medeniyeti karşısında bir Pers medeniyetinden veya Türk medeniyetinden bahsedilebilmekte, İslam medeniyeti bağlamında Türk'ten değil, Türk'ün İslamiyet anlayışından söz edilebilmektedir. İslam toplumları içerisinde yer alan Türkler, değişmeyen bir biçim ve teklik olan İslam medeniyetine sahip oldukları özellikleri katmamış, kendi toplumsal özellikleri kapsamında İslamiyet'e yeni bir biçim ve mana vermişlerdir (Alper, 2006: 127).

Bu düşünceler ışığında El Kindî'ye göre felsefe, philo ve sophia'dan oluşan bir kavram olarak ortaya çıkmakta ve dört değişik şekilde tanımlanabilmektedir. Birinci anlamında, philo, sevmek, araştırmak, peşinden koşmak, sophia ise hikmet, bilgelik demektir. Bu meyanda felsefe, hikmet sevgisi, hikmetin peşinden koşma anlamına gelmektedir. İkinci anlamında felsefe, sanatların sanatı ve hikmetlerin hikmetidir. Üçüncü anlamında, insanın gücü ölçüsünde küllî, ebedî varlıkların hakikatini, mahiyetini ve nedenlerini bilmektir. Bu tanımların ikincisi Aristo'ya, üçüncüsü ise Platon'a aittir. Son tanımında ise felsefe, insanın gücü ölçüsünde Allah'ın fiillerine benzemesidir (Kindî'den Aktaran Uysal, 2004: 145). İslam filozoflarının felsefeyi tanımlarken ortak kullandığı kavramlar, "eşyanın mahiyet ve hakikatini bilmek, varlığın sebebini açıklama gayreti, insanın kendini bilip tanımasıdır".

İslam toplumları fetihler yoluyla farklı medeniyetlerle karşı karşıya gelmiş ve zaman içerisinde başlayan kültür ve düşünce alışverişi, Abbasiler devrinde geniş bir tercüme faaliyetinin doğmasına neden olmuştur. Bu ise büyük kısmı Batı'dan olmak üzere Doğu (Hint ve İran) dünyalarının büyük fikir hareketlerini İslam dünyasına taşınmasını sağlamıştır. İslam felsefesi dokuz ve on ikinci yüzyıllar arasında başlıca eserlerini vermiş, Antik Yunan felsefesi ile Avrupa felsefesi arasında taşıyıcı rolü oynamış, Yunan (kısmen Hint - İran) etkileri ile doğarak Ortaçağ Batı felsefesini etkilemiştir. Bu sebeple de İslam felsefesini bir dereceye kadar Batı felsefesi tarihinin bir halkası gibi görme yanlış bir tespit olmayacaktır (Ülken, 1993: 11).

Felsefi Tercüme Hareketi

Tarihi süreç incelendiğinde medeniyetler arasında dünyada öncü ve artçı olma anlamında üç büyük geçiş döneminin yaşandığı görülmektedir. İlk olarak milattan önce altıncı yüzyıldan dördüncü yüzyıla kadar devam eden Batı Asya ile Ege adaları arasında gerçekleşen değişim sürecidir. Bu dönem içerisinde antik Yunan felsefe düşüncesi, Hint, İran, Mısır ve Mezopotamya düşünce sistemlerinin incelenmesi ve kendi yapılarıyla harmanlanması yoluyla ortaya çıkarılmıştır. İkinci olarak, milattan önce sekizinci yüzyılın ilk dönemlerinden başlayarak gerçekleştirilen tercüme hareketiyle, antik Yunan ve öncesinde ortaya konan eserlerin Arapçaya çevrilmesiyle gerçekleştirilen değişim olarak ortaya çıkmıştır. Sonuncu değişim ise milattan sonra on birinci yüzyıl ile on üçüncü yüzyıl sonlarına kadar gerçekleşen, İslam medeniyetinin ortaya koyduğu eserlerin Latinceye ve Batı dillerine çevrilmesi ile gerçekleşmiştir (Ulukütük, 2010: 251).

İslam toplumları Hicri ikinci asrın sonlarına doğru birçok Yunanca kitap Arapçaya tercüme ederek yeni fikir ve düşüncelerle ilgili daha detaylı bilgi almak için çaba göstermişlerdir (Gerviyani, 1998: 34). İslam felsefesinin menşeini çeviri akımının ortaya çıkması ile ilişkilendirdiğimizde, yedinci yüzyılda başlayan ve on ikinci yüzyılın sonuna kadar İslam toplumlarında ortaya çıkan ürünlerin, kendilerinden önce ortaya konan düşünsel ve felsefi yapıya kendilerine has meziyet ve nitelikleri de ekleyerek kendinden sonraki ve beraber var olduğu yapılara etki yapan bir felsefe olarak tanımlayabiliriz (Taylan, 1991: 139). Yunanca bilim ve felsefe eserlerinin kısa bir zaman diliminde Arapçaya çevrilebilmesinin sebebi olarak, kendinden önceki Süryanice tercüme hareketi ve entelektüel faaliyetin varlığı, Abbasi halifelerinin ideolojik sebeplerle verdikleri destek ve çok daha maddi düzeyde ise kâğıdın icadı olarak görebiliriz (Adamson vd., 2008: 3).

Emeviler döneminde sadece ihtiyaç olarak nitelendirilebilecek tıp, kimya, astronomi alanında gerçekleşen çeviri faaliyeti Abbasi halifesi Mansur döneminde kapsamını genişleterek cebir, geometri, mantık, metafizik ve felsefe alanlarına da yayılmıştır (Akoğlu, 2006: 65). Abbasiler dönemindeki dönüşüm ve değişim Emevilerde olduğu gibi sadece dini ve milli unsurları içine alarak siyasi hâkimiyetin geliştirilmesi değil, imparatorluğun muhtevasındaki farklı etnik, dini ve milli unsurların paralelinde toplumsal, dini, fikri ve düşünsel referansların farklılaşmasını kapsamıştır. İslami anlayıştaki aklın öne çıkışı, Abbasiler döneminde Beytü'l-Hikme (Hikmet Evi) çevresinde ortaya çıkan değişim ve dönüşüm ile Kur'an ve Sünnetin dışında farklı referansların devreye girmesi ile İslam düşüncesinin ortaya çıkışı ile başlayan ve devam eden bir sürecin sonucunda oluşmuştur (Taş, 2007: 160).

İslam medeniyetinde çeviri hareketinin kapsamını genişleterek içerisine dini ve felsefi alanı da ekleyen, Beytü'l-Hikme'nin kurucusu Abbasi döneminin dördüncü halifesi Me'mun, Gnostik ve Hermetik kaynaklı epistemolojik sisteme dayalı ideoloji ile mücadele için, bir taraftan Mu'tezile entelektüellerinden oluşan danışma meclisini kurmuş, diğer taraftan tercüme faaliyetlerine hız vererek, yeni bir epistemolojik sistemi etkin kılmaya çalışmıştır. Halife Me'mun ve onun danışmanları, özellikle Yunan felsefesi üzerinde durmuşlar ve tercüme faaliyetlerini, sistemli bir şekilde, bu nokta üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Me'mun'un felsefi eserler üzerinde yoğunlaşmasının sebebi, Gnostik ve Hermetik kaynaklı epistemolojik sistemin ideolojik kullanımından doğan ve yönetimi tehdit eden unsurlara karşı, yeni bir epistemolojik sistem veya ideoloji arayışıdır (Ay, 2002: 275-276). Başka bir deyişle, Gnostik ve Hermetik bilgi anlayışına dayalı ideolojinin yarattığı yapı, Abbasi döneminin toplum anlayışı üzerinde güvenlik sorunu yaratmaktaydı. Bu da bize felsefi gelişme hareketlerinin mevcut ihtiyaçlar tarafından şekillendirildiğini göstermektedir.

Bu güvenlik sorunu karşısında Me'mun, Yunan felsefesi aracılığıyla Mu'tezili ideolojiyi etkin ve hâkim kılmaya çalışmıştır. Sorun algısı, İbn Nedim'in "Fihrist" adlı eserinde, Me'mun'a ait olduğu iddia edilen rüyada açık bir şekilde ifade edilmektedir (Ay, 2002: 276-277): "Me'mun rüyasında beyaz ve geniş yüzlü, bitişik kaşlı, saçları dökük ela gözlü, fiziği düzgün yaşlı bir adam görür. Yaşlı adam karşısında ezildiğini hisseder ve ona kim olduğunu sorar. Yaşlı adam kendisinin Aristo olduğunu söyler. Me'mun buna çok sevinir ve ona şöyle söyler: 'Ey filozof, sana soru sorabilir miyim?' O da 'Sor' der. Me'mun, iyiliğin ve güzelliğin (Hüsn) ne olduğunu sorar. Aristo 'Akılda iyi ve güzel olandır' diye cevap verir. Me'mun 'Sonra nedir?' diye sorar. Aristo 'Çoğunluğun nazarında iyi ve güzel olandır' der. Me'mun tekrar, 'sonra nedir?' diye sorduğunda; Aristo 'Sonrası yoktur' diye cevap verir". Me'mun bu rüyadan sonra Roma imparatorluğundan yardım isteyerek, bazı kitaplar gönderilmesini ister. Me'mun'a ait olduğu iddia edilen rüya açıkça yeni bir epistemolojik sistem önermektedir. Gnostik ve Hermetik kaynaklı epistemolojik sisteme göre bilgi, duyular ve akıl yoluyla elde edilmez. Tam tersine bilgi, gaybi güçler aracılığıyla insan kalbine doğar. Gnostik ve Hermetik kökenli epistemolojik sistemde rüyanın oldukça önemli bir yeri vardır. Bu sistemde bilgi rüya aracılığı ile insanın kalbine doğar. Me'mun'un rüyası hakkında dikkat çeken bir diğer önemli husus da yapılan öncelik sıralamasının yanı sıra, bu hususta kimi referans ve hakem kullanmış olduğudur. Bu hususta Me'mun'un rüyasında bilirkişi İslam dışı bir otoritedir (Taş, 2007: 171).

Me'mun bu rüya ile Hermetik ve Gnostik kaynaklı bilgi anlayışına karşı, sırasıyla, akıl, şeriat ve çoğunluğun (cumhurun) kararından oluşan bilgi anlayışını önermektedir. Tasavvuf kültüründe bilgiye ulaşma aracı olarak rüyanın önemi tartışılmaz bir durum arz etmektedir. Me'mun'un yeni epistemolojik sistemi rüya aracılığı ile bildirmesi dikkat çekicidir. Me'mun bu rüya ile Gnostik ve Hermetik kaynaklı bilgi anlayışı ile donanımlı, başta Maniheizm olmak üzere çevre kültür ve inançlar, aşırı Şii gruplar, Mutasavvıflar ve Ehl-i Hadis gibi devleti ve halkın dini anlayışını tehdit eden unsurların dayandığı epistemolojik sistemi ve bu sisteme dayalı ideolojiyi engellemeyi amaçlamıştır. Bu ideoloji ile mücadele etmek için Mu'tezilenin bilgi anlayışı benimsenmiştir (Ay, 2002: 277). Aslında Mu'tezili bilgi anlayışının ideolojik olarak kullanımı söz

konusudur. Rüya ile akıl yoluyla, şeriat ve cumhurun kararından oluşan epistemolojik sistem onaylanmakta, bunun dışında kalan bilgi kaynakları reddedilerek, gayri meşru ilan edilmektedir.

İslam Felsefesinin Yapısı ve Özgünlüğü

İslam medeniyetinin yükseliş döneminde felsefecilerin İslam medeniyeti içinden ve dışından kaynaklara fark gözetmeksizin başvurmaları sonucunda, İslam felsefesinin yapısı bütün kaynakların özelliklerini yansıtmıştır. Bu harmoninin yaratılması sebebiyle ortaya çıkan felsefeyi ne dinin yorumlanması ne de Yunan felsefesinin tekrarı olarak değerlendirmek gerekir. İslam felsefecileri, eski Yunan felsefecilerinden özellikle Eflatun ve Aristo'dan aldıkları düşünce esaslarını, İslam'ın temel esaslarıyla uyumlu bir şekilde bütünleştirerek ürünler verdiklerinden, ortaya çıkan felsefenin yapı bakımından eklektik bir biçim aldığı ifade edilebilir. Yapısının eklektik bir biçimde oluşması İslam felsefesinin özgünlüğü yönünden eleştirilebileceği anlamına gelmemektedir. Bunun sebebi bir felsefi ürünün ortaya konulabilmesi için kendinden önceki temel kavramları içinde barındırması bakımından eklektik bir yapıda olması zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Genel bir değerlendirme yaparsak, ortaya çıkartılan her bilimsel ve felsefi çalışma mutlaklık kapsamında tamamen özgün ve bağımsız olamaz (Bayrakdar, 2011: 106). Tarihi süreç içerisinde düşünüldüğünde İslam felsefesinin, her felsefe gibi eklektik bir yapıda olduğu ancak bu yapının basit bir şekilde sadece toplama yani bir araya getirme çalışması şeklinde yapılmadığı, ortaya çıkan ürünlerin yeni bir olgunun ortaya çıkartılması anlamında eklektiklik içerdiği görülmektedir.

İslam'da felsefe kavramının içinde hikmet kavramı vardır. Hikmetin anlamı ise hemen hemen bilinen bütün geleneksel ve kadim tefekkür havzalarında var olan temel bir algı ve düşünme biçimi iken, "felsefe" insanlık tarihinin çok geç bir döneminde ortaya çıkmış, Batıda yaklaşık iki bin yıllık etkisi olmuş, günümüze kadar gelebilmiş bir düşünme tarzıdır (Bulaç, 2012: 30-45). Daha önce üzerinde durduğumuz şekilde El-Me'mun döneminde tercüme faaliyetlerinin kurumsallaşmasıyla, Müslümanlar yalnız Yunan felsefesi ile karşı karşıya gelmemiş, Hint, İran, kadim Mezopotamya ve İskenderiye'de var olan kültür, hikmet ve ilimlerle de münasebete geçmişlerdir.

Genel medeniyet teorisi kapsamında İslam felsefesinin kendinden önce var olan ve kendinden sonra ortaya çıkan felsefelerle bağlantılı olarak ele alınması gerektiğini vurgulayan Ülken, İslam felsefesinin değerinin de zaten buradan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu düşünceye göre, medeniyetler eklektik bir şekilde birbirine bağlı olmakta, birikimci bir şekilde her medeniyet kendinden önceki medeniyet özelliklerini devralarak bir sonraki medeniyeti hazırlamaktadır. Zaten bu nedenle bir medeniyetin devrini tamamlaması söz konusu olmamakta sadece bütünsel dünya medeniyetinde oynadığı rolden söz edilebilmektedir. Tarihi süreç içerisinde değerlendirildiğinde, bir toplumun oynadığı rolün değişebileceği, öncü rolünü bir başka topluma devrettikten belli bir süre sonra aynı toplumun yeniden üstün ve öncü rolüne dönüşebileceği değerlendirilmektedir. İslam medeniyeti de Antik Yunan felsefesinde aldığı özü Hint, İran felsefeleri ile harmanlayarak tekrar Batı felsefe anlayışının temel taşlarından biri haline gelmiştir. Arapçadan Latinceye tercüme yoluyla geçen bu felsefeyi Akdeniz geleneğinin bir halkası olarak görmek yanlış olmayacaktır(Alper, 2006: 132). Bu sebeple İslam felsefesini incelerken genel olarak bütünsel medeniyetin süreci içinde değerlendirilmesi gerekir.

İslam felsefesinin ana özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: İslam felsefesi genelde vahiy temeli taşımaktadır diyebiliriz. Birtakım hususlar vahiy öğretisine aykırı görülse bile, bizzat filozofların kendileri buna karşı çıkmaktadırlar. Bu bakımdan İslam felsefesi, tabiatı ve yapısı itibarıyla materyalist ve mekanist bir felsefe değildir. Örneğin, İslam felsefesinde bir yaradılış mefhumu vardır ve bu mefhumun varlığı, her şeyden önce İslam dininden kaynaklanmaktadır. İslam felsefesinde olduğu gibi, Yunan felsefesinde de bir Tanrı mefhumu vardır; fakat bu kavramın içeriği farklıdır. Mesela Aristo'ya göre, Tanrı kâinatın içinde adeta maddi bir güçtür ve vazifesi maddeye sadece ilk hareketi vermekten ibarettir. Hâlbuki Farabi'ye göre, Allah maddenin dışında,

gücü her şeyden üstün (müteal) bir varlıktır. O maddeye sadece şekil vermekle kalmaz, her an yarattıkları ile ilişki içindedir. Farabi'nin Aristo'dan farklı bir Allah anlayışına sahip olmasının sebebi, her şeyden önce, kendisinin tesiri altında bulunduğu İslamiyet'in Allah anlayışıdır (Bayrakdar, 2011: 107).

İslam felsefesini, sadece Yunan felsefesinin basit bir devamı gibi gören bazı oryantalistler, onun özgün bir felsefe olmadığı iddiasında bulunmuşlardır. De Boer'in (1960: 23) bu hususta ki görüşü: "İslam felsefesi daima Yunancadan tercüme edilen eserlere bağlı bir eklektik felsefe olagelmiştir. Tarih boyunca, ortaya yeni bir görüş getirmekten ziyade diğer görüşleri kendi içinde eritici bir yol takip etmiştir. Ortaya ne yeni meseleler atmış ne de eski meseleleri yeni şekilde ele almıştır. Bu şekilde İslam felsefesinde önemli bir ilerleme hareketi kaydedilemez" şeklindedir. Ancak bu görüşün aksine Wilhelm Dilthey İslam bilim ve felsefe tarihinin Yunan felsefesinin bir kopyası olmadığını, kendine has yaratıcılığı olduğunu, modern biliminde doğuşunu Müslümanlara borçlu olduğunu belirtir. Gerçekten İslam felsefesi, kendi tarih ve doktrinal gelişimi içinde, hele tasavvufi ve kelami düşünce çeşitlerini de içine alacak şekilde bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yepyeni meseleler ortaya atan, bu meseleler ile birlikte eski Yunan felsefesinin meselelerine yeni çözümler sunan, İslami karakteriyle de özgün bir felsefedir. Onun eklektik bir felsefe olması, özgün olmasına mani değildir, zaten eklektik olmayan hiçbir felsefe ve insan düşüncesi yoktur.

İslâm Felsefesinin Batıya Etkisi

İslam felsefesinin batı Hıristiyan ve Yahudi felsefesine etkisi sanıldığından daha büyüktür. Bu etki, Müslüman filozofların eserlerinin Latince ve İbranice başta olmak üzere, diğer yerel dillere de çevrilmeye başlandığı onuncu yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmış ve çeşitli yollar ve şekillerde yakınçağ felsefesinin başlangıcına kadar sürmüştür (Bayrakdar, 2011: 243). Özellikle tercüme yoluyla onuncu yüzyıldan itibaren Batı'ya aktarılmaya başlanan İslam felsefesi, gerçek anlamda Batı'da felsefi bir geleneğin doğmasına sebep olmuştur. Bunun için, Batı felsefesinin önemli kaynaklarından birisi hatta en önemlisi İslam felsefesidir. Bu tesir Batıda Güney İtalya ve İspanya kapılarından girmiştir. Kuzey Afrika ve İspanya'nın fethinden sonra, Doğu İslam dünyasındaki yüksek seviyeli kültür, medeniyet ve düşünce bu bölgeleri etkilemeye başlamıştır. İspanya'lı âlimler bilgi elde etmek amacıyla Mısır, Suriye, Irak, İran ve hatta Çin'e kadar seyahatler yapmışlardır (Taylan, 1991: 304).

Genel anlamda Batı'nın Doğu medeniyetinden etkilenişini inceldiğimizde, değişimin üç aşamada gerçekleştiğini görmekteyiz. Birinci aşamada on birinci yüzyıl sonlarında Avrupa'da Doğu'ya karşı ilgi uyanmıştır. İkinci aşamada, Güney Avrupa'da İslam medreselerine benzer ilk üniversiteler kurulmuştur. Binaların mimari tarzı, ders programları, öğretim yöntemleri tamamıyla medreselerin taklidi durumundadır. Üçüncü aşamada ise artık İslam bilimi İtalya medreseleri aracılığıyla Fransa ve diğer Batı ülkelerini etkilemeye. On üçüncü yüzyıl başlarında Boulogne ve Montpellier medreseleri kuruluşu bu değişime örnek olarak verilebilir (Ülken, 2009: 21-22).

Bu itibarla Batı Avrupa'daki ilmi canlanma bir anlamda Rönesans'tan çok önce başlamıştır diyebiliriz. 1200 yılından itibaren Aristoteles'in doğa felsefesi ve bilim alanındaki yazıları yoğun biçimde çevrilmiş ve bu çevirilerin önemli bir kısmı da Arapçadan İbn Sina ile İbnRüşd'ün Aristoteles üzerine yazdıkları şerhlerden yapılmıştır. Birçok papa, Aristoteles'in "Metafizik ve Doğa Felsefesi" eserlerini yasaklamış olmalarına rağmen bu yasak hiçbir zaman etkili olmamış ve bu eserler, Batı'nın Platon'un etkisinden kurtulmasına hizmet etmiştir. Otoriteden ziyade deney ve deneysel yöntem, ön plana çıkartılmıştır. Bilim ise "Serazenlerin görüşleri" olarak takdim edilmiştir (Goody, 2005: 89).

Medeniyetlerin birbirini etkilemesi düşünüldüğünde, Batı felsefesi de İslam felsefesinden etkilenmiş ve bazı yansımaları olmuştur. Bu etkileşimleri şöyle sıralamak mümkündür (Demirpolat, 2003: 432):

- Batı toplumlarında hümanist düşünceye temel teşkil etmiştir.
- Batı toplumlarında eski Yunan ilimleri ve bilimsel yöntem konusunda bilinç oluşturmuştur.
- Batı toplumlarında hakim olan skolâstik düşünce ile felsefi düşüncenin uzlaştırılmasına yardım etmiştir.
- Batı toplumlarının sahip olduğu gizemciliğe devimsellik ve hareketlilik kazandırmıştır.
- İtalya'da ortaya çıkan Rönesans hareketinin esaslarının oluşturulmasına yardımcı olmuş, modern Batı düşüncesinin ortaya çıkmasına ve yönünün belirlemesine yardımcı olmuştur.

Boer'e göre (1960: 149) Arapçadan yapılan tercümeler Hıristiyan batıda iki yeniliğe sebep olmuştur. İlk planda, insanlar daha önce bildiklerinden daha mükemmel şekilde Aristo ile onun mantık, fizik ve metafizik kavramları ile temasa geçmişlerdir. Arapçadan Latinceye İbnRüşd'ün eserlerinin çevrilmesiyle Aristo'nun düşünceleri Batı toplumları tarafından öğrenilmiştir. Bu değişimin neticesinde din felsefecileri, kilisenin ortaya koyduğu dini bilgiyi inkar etmeye ve cephe almaya başlamıştır. İslam felsefesinin kilise dogmalarının skolâstik inkişafına tesiri kısmen yıkıcı, kısmen yapıcı olmuştur. Hıristiyan dogmatiği esasen daha inkişafının ilk devresinde Yunan felsefesinden pek çok iktibaslarda (alıntı) bulunmuş, kendisini, biraz da olsa, bu felsefe ile telif etmiş ve böyle bir davranışa hazırlamıştır.

İslam'da Felsefi Düşüncenin Gerilemesi

Ülken, İslam toplumlarında felsefe hareketinin dokuzuncu yüzyıl içerisinde Kindî ile başlayıp, en verimli dönemlerine Farabi ve İbn Sina'nın eserleri ile ulaşarak, Selçuklular devrinden (1026 - 1300) itibaren ise etkisini kaybetmeye başladığını belirtmektedir (Alper, 2006: 141). İslam toplumları sekizinci ve on birinci yüzyıllar arasında medeniyet ve felsefe yönünden sahip olduğu öncü konumunu ve dinamizmini, Gazali sonrasında kaybetmeye başlamasıyla hem pozitif bilimlerde hem de felsefe alanında geri plana düşmeye başlamıştır. Gazali sonrası taklit dönemi olarak tasvir edilebilecek bir yaklaşım ortaya çıkmış, verilen ürünler geçmişin tekrarından ibaret kalmıştır. Bu yapının ortaya çıkmasında, Gazali'nin kendisinden önceki dönemde yapılan felsefe anlayışını red etmesi güçlü bir neden olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında söz konusu dönemin bir özelliği de tasavvuf düşüncesi içerisinde Gazali'nin yaklaşımları ile tarikatlaşmanın desteklenmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Aydın, 2012: 315). Tasavvuf düşüncesi temelinde insanlar dünya işlerinden uzaklaşarak ahirete yönelmiş, bilgi kavramı bu dönemden sonra insan aklının erebileceği olgu olarak tanımlanarak sorgulama yapılması değil, Gazali'nin gösterdiği şekilde içe yönelme ve ilham kavramına indirgenmiştir. Bu düşünce yapısında kaderci düşüncenin hâkim olmasıyla birlikte pozitif bilimin temeli olan neden sonuç ilişkisi red edilmiştir.

Ülken İslam felsefesinin, İslam medeniyetinin yükseliş döneminde özgür ide olarak ortaya çıktığını ancak süreç içerisinde kendi içerisine kapanarak, diğer medeniyetlerle bağlantısını yitirmesi sonucunda skolâstik bir yapıya dönüştüğünü belirtmektedir. Birinci devir olarak kastedilen yükseliş dönemine baktığımızda İslam medeniyetinde içtihat kapılarının tam anlamıyla açık, bilim, felsefe ve teknik yönlerden diğer medeniyetlerden daha üstün bir konumun ortaya çıktığı ve özgür düşüncenin hakim olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte İslam medeniyetinin ticari ve ekonomik merkez rolünü kaybetmeye başladığı, Batı ile Asya arasında başka ticaret yollarının tesis edilmeye başlandığı dönemden itibaren, İslam medeniyeti fikri gücünü kaybetmeye başladığını ve kendi içine kapandığını görmekteyiz. İçe kapanma özellikle Haçlı seferlerinin İslam toplumlarını olumsuz yönde etkilemesiyle hızlanmaya başlamış Safevi ve Osmanlı dönemleri de özgür düşünce yapısının devam etmesini engellemiştir. Ortaya çıkan ekonomik kapalılık, düşünce hareketlerini eski dönemde yapılmış çalışmaların derlenmesi ve bölümlenmesi şeklinde anlaşılacağı bir yapıya evrilmiştir (Alper, 2006: 141). Bu gerilemenin çeşitli sebepleri vardır, bu hususları şöyle sıralayabiliriz:

Bu değişimin en büyük sebebi, olumsuz siyasi olayların selefçiliği canlandırmasıdır. On üçüncü yüzyılın son dönemlerinde İslam toplumu hem içten hem de dıştan olmak üzere sahip olduğu medeniyet yapısına ve bizzat dinin kendisine karşı tehdit oluşturan birçok vaka ile yüz yüze kalmıştır. Dış kaynaklı siyasi-tarihi olayların en önemlileri, Doğu'dan gelen Moğol istilasıyla Batı'dan gelen Haçlı seferleridir. Her iki siyasi gelişme sonucunda İslam toplumu hüküm sürdüğü toprakların bir bölümünü kaybetmiştir. Bu kayıplar İslam toplumunda sadece politik ve iktisadi yapının zayıflamasına sebep olmamış, aynı zamanda sosyal ve toplumsal yapının da zarar görmesine sebep olmuştur. Abbasilerin zayıflaması ise birçok yeni devletin ve siyasal güç odaklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bayrakdar, 2011: 114).

İkinci olumsuz gelişme Bilimin gerilemesidir, bilimin, ancak pratik gereksinime bağlı olarak yaşama imkânı bulması, çoğu kez de bu gereksinimlerin halifeler ve merkezi yönetimin temsilcisi olan valiler kanalıyla giderilmeye çalışılması, İslam dünyasındaki bilim insanlarını halifeler ve valilere bağımlı kılmıştır. Söz konusu bağımlılık bir yandan, bilim insanlarına kütüphane bulma, ekonomik açıdan refaha kavuşma imkânı vermişken; öte yandan, onları, özgür araştırma ve bilgi için bilgi elde etme imkânından yoksun bırakmıştır (Aydın, 2002: 13). Bu yaklaşım bizi Marks'ın, yönetim kademesi ile halk arasında orta sınıfın yokluğu şekilde yorumladığı, Asya Tipi Üretim Tarzı fikrine taşımaktadır.

Bilimsel yaklaşım ister pratik olarak isterse de tam tersi teoriden hareketle yapılsın öncelikle nazari bir düşüncenin ortaya konulmasını gerektirir. İşte bu yaklaşımdan dolayı salt bilim salt felsefeden ayrılmaz, bir bilim, bilimsel düşünce olmazdan önce her zaman felsefi düşünce safhasından geçer veya başka bir deyişle her bilimin gerek başlangıcında gerekse sonunda bir felsefesi vardır. Bu nedenledir ki felsefi düşünce gerileyince, ona bağlı olarak bilimsel düşünce de gerilemek zorunda kalmaktadır. İslam felsefesinin yükseliş döneminde yer alan birçok büyük bilimci aynı zamanda büyük filozoftu. Bu düşünceden hareketle incelediğimizde Selefçi düşüncenin müspet bilimin değil, aynı zamanda bizzat dini ilimlerin de gelişmesine engel olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bunun anlamı: Selef düşüncesi için ilimin anlamı, Kuran ve hadisin görünen anlamıyla, sahabelerin bu esaslar temelinde ifade ettikleri hususlardır. Bunun dışında İslam dini içerisinde yer alan birey ve toplumların yapması gereken, sadece belirtilen hususlara göre yaşamlarını düzenlemektir. Ortaya konulan bu anlayış sonucunda akli düşüncenin temeli olan sorgulama esası ortadan kaldırılmış ve dolayısıyla rey ve içtihat kapıları kapatılmıştır (Bayrakdar, 2011: 115). Felsefi bir düşünce gerektiren içtihat ve rey temelinin terk edilmesi dini düşünceyi pasifleştirdiği gibi ihtiyaç ortadan kalktığı için felsefi düşüncenin gelişmesi de engellenmiştir.

Sonuç

Bilimsel düşüncenin gelişmesi için gerekli öğe olan felsefe kavramını ve buna bağlı olarak medeniyet olgusunu incelediğimizde, tarihi süreç içerisinde bu yapıların eklektik bir tarzda gelişim gösterdiğini tespit etmekteyiz. İsmi ister Doğu isterse Batı olsun, bir medeniyetin ve felsefesinin dünya genelinde öncü durumuna geçişi doğal olarak diğer medeniyetleri takipçi konumuna oturtmaktadır. Ancak medeniyetlerin öncü ve takipçi konumuna geçişlerini bütüncül bir açıyla tulumba hareketinin simetrik yükseliş ve düşüşüne uyarladığımızda, dünya toplumlarının felsefi ve medeniyetsel açıdan ilerlemesi için ihtiyaç duyulan bilgi ve düşünce hâsılasının elde edilmesi için bu döngüsel hareketin gerekli olduğu da değerlendirilmektedir. Çünkü her toplum çevresindeki toplumlarla etkileşime geçerek kendi düşünsel yapısındaki eksikliği giderebilmekte, mevcut yapılarının üzerine yeni düşünsel nüveleri ekleyerek diğer toplumları etkilemeye devam etmektedir.

İlerlemeci tarih anlayışının bir sonucu olarak tarihin sonunda zirvede bulunan medeniyet oryantalist bir bakış açısıyla tarihi yeniden yazabilmekte ve kendi dışındaki tüm bilgi anlayışlarını red edebilme gücünü kendinde bulmaktadır. SamuelHuntington'un "Medeniyetler Çatışması" eserinde de belirttiği gibi, şu anda dünya üzerinde hâkim medeniyet olan Batı medeniyetine meydan okuyabilecek medeniyetlerinden biri İslam Medeniyeti'dir. Ancak, İslam Medeniyetinde

şu anda hâkim olan felsefe yaklaşımı ve bunun neticesinde ortaya çıkan bilimsel düşünce bu meydan okumayı ne kadar gerçekleştirebileceği konusu tartışmaya açık durumdadır.

Çalışmamızın başlangıcında ortaya attığımız soruların benzerlerini, İslam medeniyeti içindeki toplumların şu an sahip olduğu bilimsel düşünce yapısı için ortaya atabiliriz: Bilimsel düşünceyi ortaya çıkartacak olan felsefe yaklaşımı, özgür düşüncenin yeşerebileceği özgür çalışma ortamını sağlamakta mıdır? MichelFoucault'un tanımladığı şekilde, panoptikon tarzında bir yapıya sahip olan iktidarın mevcudiyetinde, derin bir otokontrol altında bulunan bilim insanlarının düşünceleri ne kadar özgün ve yeniliklere açık bir şekilde ortaya çıkabilir? Felsefe ve bunun yaratacağı bilimsel düşünceye, skolastik din temeli ekseninde değer biçildiği bir toplumda bilimsel düşünce nasıl gelişip öncü konumuna ulaşabilir?

Bu temel düşünce ve soruların ışığında, ilerlemeci tarih anlayışına göre medeniyetsel öncülük konumunu ele geçirme sırası Doğu Medeniyeti'nde olduğu iddia edilebilir. Ancak öncelikle, öncü konuma geçme potansiyeline ve isteğine sahip olan doğu İslam Toplumu'nun, dünyanın bilgi havzalarının tümünden ötekileştirmeler yapmaksızın ihtiyaç duyduğu bilgi ve düşünce yapılarını kendi bünyesine entegre etmesi gerektiği değerlendirilmektedir. İslam Medeniyeti'nin ve Batı Medeniyetinin yükseliş dönemlerini incelediğimizde özgür felsefe düşüncesinin bilimsel düşüncenin ortaya çıkmasına, bu yapının da medeniyetleri yükselttiğine şahit olmaktayız. Bu noktada önemli olan dünyada yer alan toplumların ilerleme anlayışını bütüncül olarak algılaması ve elde edilen medeniyet hâsılasını bir bütün olarak paylaşmayı öğrenmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Adamson, P. vd. (2008). *İslam Felsefesine Giriş*. Küre Yayınları.

Alper, Ö. M. (2006). Hilmi Ziya Ülken'in İslam Felsefesini Yorumu: İslam Felsefesi Tarihyazımına Bir Örnek. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (14), 123-146.

Akoğlu, M. (2006). *Mihne Sürecinde Mu'tezile*, İz Yayıncılık.

Ay, M. (2002). *Mu'tezile ve Siyaset*. Pınar Yayınları.

Aydın, H. (2002). İslam dünyasında bilim ve felsefe: Yükseliş ve duraklama. *Bilim ve Ütopya Dergisi*, (94-95), 47-52.

Aydın, H. (2012). *Gazzali Felsefesi ve İslam Modernizmine Etkileri*. Renk Basım Yayın.

Bayrakdar, M. (2011). *İslam Felsefesine Giriş*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bayraktar, L. (2016). Medeniyet ve felsefe. *Referans Kültür, Sanat ve Düşünce Dergisi*, (5), (Kasım Aralık), 23-24.

Bulaç, A. (2012*). İslam Düşüncesinde Din-Felsefe Vahiy-Akıl İlişkisi*. Çıra Yayınları.

De Boer, T. J.(1960). *İslamda Felsefe Tarihi*. Merkez Kitabevi.

Demirpolat, E. (2003). İslam felsefesinin Batı düşüncesine etkisi. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 429-440.

Gerviyani, M. (1998). *İslam Felsefesine Giriş Bilgi ve Varlık*. Birey Yayıncılık.

Goody J. (2005). *Avrupa'da İslam Damgası*. Etkileşim Yayınları.

Kaya, M. C. (2013). İslam felsefesinin mahiyeti üzerine. *İslam Felsefesi*. İSAM Yayınları.

Koç, N. (2011). Kültür ve medeniyet kavramları etrafındaki tartışmalar ve Atatürk'ün düşünceleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (7), (13), (Bahar), 103-122.

Olguner, F. (1990). İslam felsefesi kime aittir. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 187-190.

Taş, İ. (2007). İslam düşüncesinde zihniyet dönüşümü. *Marife Bilimsel Birikim Dergisi*, (6), (3), 157-180.

Taylan, N. (1991). *Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi*. Ensar Neşriyat.

Ulukütük, M. (2010). İslam düşüncesinde tercüme faaliyetleri: Hermeneutik ve bibliyografik bir katkı. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 249-288.

Uysal, E. (2004). Kindî ve Fârâbî'de akıl ve nefs kavramlarının ahlâkî içeriği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (13), (2), 141-156.

Ülken, H. Z. (1993). *Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslam Felsefesi Kaynakları ve Etkileri*. Cem Yayınevi.

Ülken, H. Z. (2009). Batı uygarlığının temelindeki doğu. *Doğu Uygarlığının Yükselişinin Tarihsel Nedenleri*, Kaynak Yayınları, 17-46.

Yazıcıoğlu, M. S. (2013). Medeniyet Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler, http://ww3.ticaret.edu.tr/bgur/files/2013/05/sait-yaz%C4%B1c%C4%B1o%C4%9Flu_ders_notu.pdf (Erişim tarihi 03 Aralık 2019).